

УДК 331.658:334

ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ЕКОНОМІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ПРАЦІ НА ТРАНСПОРТНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Канд. екон. наук Н. В. Гриценко, канд. техн. наук Д. С. Козодой

THEORETICAL THOUGHTS OF ECONOMIC PROTECTION SECURITY IN TRANSPORT ENTERPRISES

Phd (Ekon.) N. V. Hrytsenko, Phd (Tech.) D. S. Kozodoy

DOI: <https://doi.org/10.18664/1994-7852.212.2025.336517>

***Анотація.** Актуальність статті обумовлена економічною ситуацією, яка склалася в галузі забезпечення безпечних умов і охорони праці на транспортних підприємствах країни. Негативна нинішня тенденція слабого забезпечення працезахоронних заходів продовжує своє існування, підживлюючись змінами в економічному розвитку країни: неприйняття працезахоронних витрат роботодавцями як необхідних і невідкладних, наявність опортуністичної поведінки щодо убезпечення праці. Пропоновані у статті теоретико-методичні положення економічного забезпечення охорони праці дають змогу певною мірою змінити цю ситуацію, зокрема вони сприятимуть підвищенню економічної зацікавленості*

роботодавців у забезпеченні працезохоронних заходів, а також допоможуть вийти на шлях інвестицій у людські ресурси. У статті запропонована графічна розробка моделі економічного забезпечення охорони праці для впровадження у транспортне підприємство.

Ключові слова: економічне забезпечення, охорона праці, ресурси, праця, працезохоронні заходи, працівники, фактори, модель.

Abstract. The relevance of the article is due to the developing economic situation in the field of ensuring safe conditions and labor protection at transport enterprises of the country. The negative trend of insufficient provision of occupational health and safety measures is omnipresent. It is fueled by the changes in the country economic development. Employers do not accept occupational health and safety costs as necessary and urgent. Opportunistic behavior in occupational health and safety also takes place. In this regard, the theoretical and methodological foundations of economic provision of occupational health and safety can somehow change this situation. Particularly, they can increase the employers' economic interest in ensuring occupational health and safety measures, as well as help them start to invest in human resources. Thus, the article proposes a modern model of economic provision of occupational health and safety. This scientific study examines the theoretical prerequisites for the economic support of occupational safety, which are designed to stimulate employers to invest in occupational safety measures. This will allow them to improve their economic and legal literacy by introducing the «Economic Support» component into the program of education, training and retraining in occupational safety. The article presents the formed system of occupational safety in the form of three functional components that reflect the features of its economic support and management. The structure of economic support of occupational safety has been developed, which is presented in the form of a graphic model. It is proved that the current stage of the country's development requires the latest and more flexible economic methods of managing occupational safety at the enterprise. An analysis of the legislation on occupational safety and health was conducted, and it was found that the financing of occupational safety measures by employers does not meet regulatory requirements.

Keywords: economic provision, occupational health and safety, resources, measures for occupational health and safety, workers, factors, model.

Вступ. Забезпечення безпеки та здоров'я працездатного населення країни є однією з найважливіших і невід'ємних систем життєзабезпечення будь-якої держави. В Україні ця система відома як охорона праці. Як і всі суспільно значущі системи, охорона праці має певні суперечності, які полягають, на нашу думку, у недостатньому економічному забезпеченні заходів з охорони праці, що виникає внаслідок відсутності справжнього розуміння соціально-економічної складової сутності та значення охорони праці. Це призвело до ситуації, коли багато роботодавців недостатньо зацікавлені в убезпеченні умов та охороні праці на робочому місці, зокрема в частині інвестування в людські ресурси. Розв'язання цих

проблем зумовлює необхідність трансформації структури та змісту чинної системи охорони праці через включення соціально-економічної складової, а саме економічне забезпечення охорони праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями економічного забезпечення охорони праці як напряду стимулювання та підвищення ефективності економічного впливу на працівників займалися такі українські вчені, як Огінська А. Ю. [8], Пожарова О. В. [9], Роледерс В. В., Кукель Г. С. [10], Следь О. О. [11] та багато інших. Однак ці питання розглядали окремо одне від одного, і проблема створення ефективної системи в цілому так і залишається нерозв'язаною. **Актуальністю** цього наукового

дослідження є передумови економічного забезпечення охорони праці на транспортних підприємствах, як загального цілого.

Визначення мети та завдання дослідження. Метою дослідження є обґрунтування необхідності впровадження на державному та законодавчому рівні комплексного терміну «Економічне забезпечення охорони праці». Завданнями дослідження є розроблення теоретичних складових економічного забезпечення охорони праці, у тому числі формування системи заходів з охорони праці з урахуванням фактора економічного забезпечення, побудови графічної моделі структури економічного забезпечення охорони праці.

Основна частина дослідження. Офіційне визначення охорони праці, викладене в Законі України «Про охорону праці», не дає комплексного уявлення про соціально-економічну сутність охорони праці та її зміст, у тому числі про ресурси, що забезпечують охорону праці. Ця ситуація ще більше погіршується відсутністю термінологічної одноманітності в правовому та освітньому середовищі, що

поширено недостатньою економічною та правовою грамотністю значної частини роботодавців щодо охорони праці. Ми вважаємо, що ця недостатня обізнаність, фактична відсутність важелів впливу та механізмів мотивації є основною передумовою для появи трудового опортунізму серед роботодавців щодо своїх працівників [1-3]. Це пов'язано насамперед із слабкою зацікавленістю в убезпеченні умов праці та належному рівні охорони праці та проявляється в її недостатньому економічному забезпеченні. Вирішуючи це питання, необхідно звернути увагу на переваги убезпечення методів праці для працівників, особливо збереження їхнього здоров'я. Такий підхід є основним у забезпеченні збереження кадрового потенціалу підприємства.

Розглядаючи питання кон'юнктурної поведінки роботодавців у сфері охорони праці, пропонуємо подати сформовану систему заходів з охорони праці у вигляді трьох функціональних складових елементів, які відображують особливості її економічного забезпечення та управління (рис. 1).

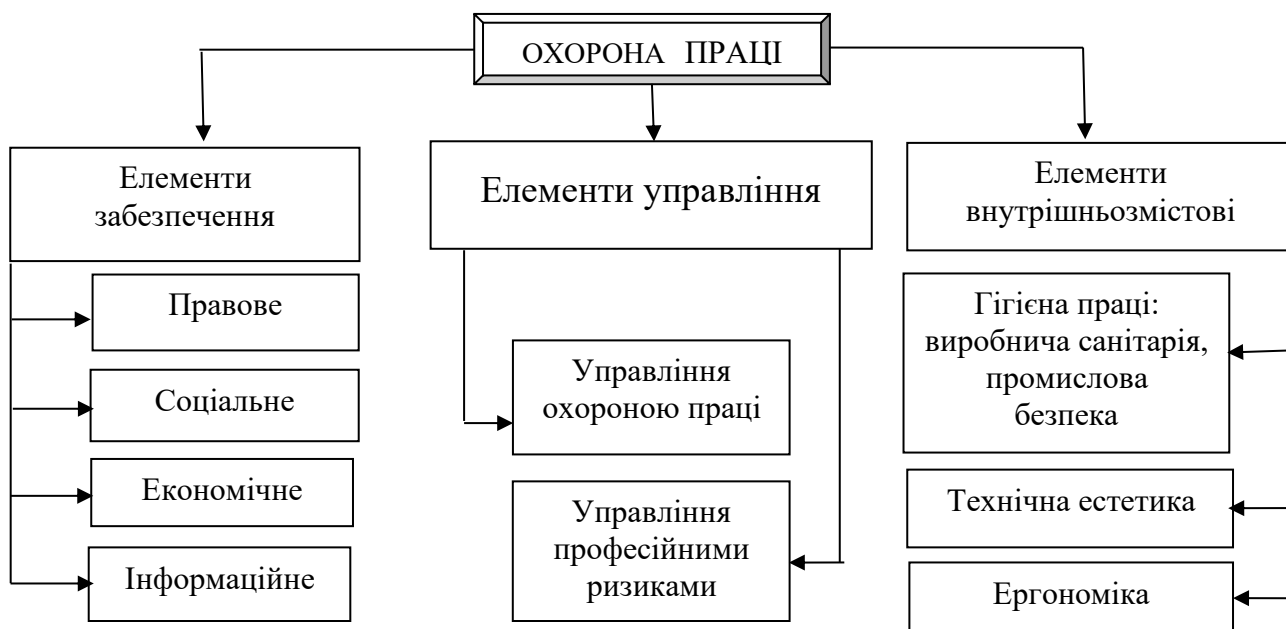

Рис. 1. Система функціональних складових елементів економічного забезпечення та управління охороною праці на транспортному підприємстві (згруповано авторами на підставі робіт [4, 5])

Блок забезпечення являє собою необхідні ресурси для створення безпечних умов і охорони праці на виробництві. Правове забезпечення – це сукупність законодавчих і нормативно-правових актів з охорони праці, які встановлюють вимоги з охорони праці. Економічне забезпечення – це сукупність соціально-економічних механізмів і фінансових ресурсів, реалізованих для здійснення заходів з охорони праці. Під соціальним забезпеченням розуміють сукупність трудових ресурсів, необхідних для задоволення вимог охорони праці. Інформаційне забезпечення – це сукупність інформаційних ресурсів, присвячених темі охорони праці.

Блок управління – це процеси та зв'язки. Управління охороною праці є основним процесом в її організації, в основі якого лежить створення систем управління цією сферою трудової діяльності. Управління професійними ризиками передбачає комплекс взаємопов'язаних заходів, спрямованих на виявлення, оцінювання та зниження рівнів професійних ризиків працівників.

Змістовий блок складають елементи, що входять до складу охорони праці, включаючи санітарно-гігієнічні, технічні та інші заходи.

Із коментарів до рис. 1 видно, що роботодавці бачать соціально-економічне значення структурних блоків охорони праці та їхніх складових. Однак на змісті структурного елемента «господарське забезпечення» зупинимось більш детально. Для цього необхідно розглянути теоретико-методологічні положення щодо економічного забезпечення заходів з охорони праці, які склалися в нормативно-правовому та науковому середовищі на сьогодні.

Слід зазначити, що у фаховій літературі немає визначення поняття «економічне забезпечення охорони праці».

Огляд відповідного законодавства розкриває поняття «фінансування заходів

щодо поліпшення умов та охорони праці», яке можна трактувати як форму економічної підтримки. Однак у контексті охорони праці термін «фінансування» означає певний набір коштів, обмежений законодавчо встановленим нормативом, викладеним у статті 226 Трудового кодексу України. Відповідно до цього джерела, бачимо, що фінансування заходів з охорони праці роботодавцями (за винятком державних унітарних підприємств і державних установ) має бути в розмірі не менше 0,5 % загальних витрат на оплату праці [2]. Проте очевидно, що цей стандарт не відповідає нормативним вимогам з охорони праці. Ця цифра являє собою мінімальний обов'язковий рівень, встановлений державою. Щоб відповідати нормативним вимогам, необхідно збільшити це стандартне значення.

Отже, поняття «економічне забезпечення охорони праці» є більш розширеним за обсягом, ніж поняття «фінансування заходів з охорони праці», оскільки охоплює додаткові фінансові вкладення в заходи, спрямовані на поліпшення умов та охорони праці. По суті економічна підтримка охоплює інвестиції в людські ресурси, що забезпечує комплексний і багатогранний підхід щодо підвищення якості трудового життя і захисту інтересів працівників.

Виходячи з вище зазначеного та визначивши призначення елементу «економічне забезпечення охорони праці», можемо сформулювати його мету – формування нового типу ідеології охорони праці роботодавця та працівника. Це базовано на цілеспрямованому збереженні кадрового потенціалу. Далі мета дає змогу позначити завдання економічного забезпечення охорони праці [6]:

- збереження життя і здоров'я працівників у процесі їхньої трудової діяльності (збереження генетичного здоров'я нації, зниження рівня професійного ризику);

- зниження потенціалу трудового опортунізму менеджменту організацій

відносно працівників і пов'язаних із ним трансакційних витрат;

- зміна уявлень про витрати на працезохоронні заходи (витрати, інвестиції в людські ресурси);

- підвищення правової та економічної грамотності роботодавців;

- створення стійкої економіки організації;

- підвищення прихильності роботодавця та працівника до охорони праці.

Зробивши необхідний теоретичний аналіз, можна стверджувати, що економічне забезпечення охорони праці є сукупністю економічних механізмів і грошових коштів обов'язкового і додаткового характеру (цільового призначення), реалізованих для здійснення заходів з охорони праці. Ці заходи забезпечують збереження життя і

здоров'я працівників шляхом створення безпечних умов праці та підвищення ефективності господарської діяльності організації за рахунок зниження трансакційних витрат, пов'язаних із проявами трудового опортунізму роботодавців відносно працівників у сфері охорони праці. Сукупність економічних механізмів і грошових ресурсів становить внутрішній зміст процесу економічного забезпечення. Під ним розуміють принципи, джерела і методи оцінювання достатності її обсягу, у тому числі коштів, що витрачають на забезпечення організації охорони праці та поліпшення її умов.

Структуру економічного забезпечення охорони праці, можна подати як графічну модель на рис. 2.

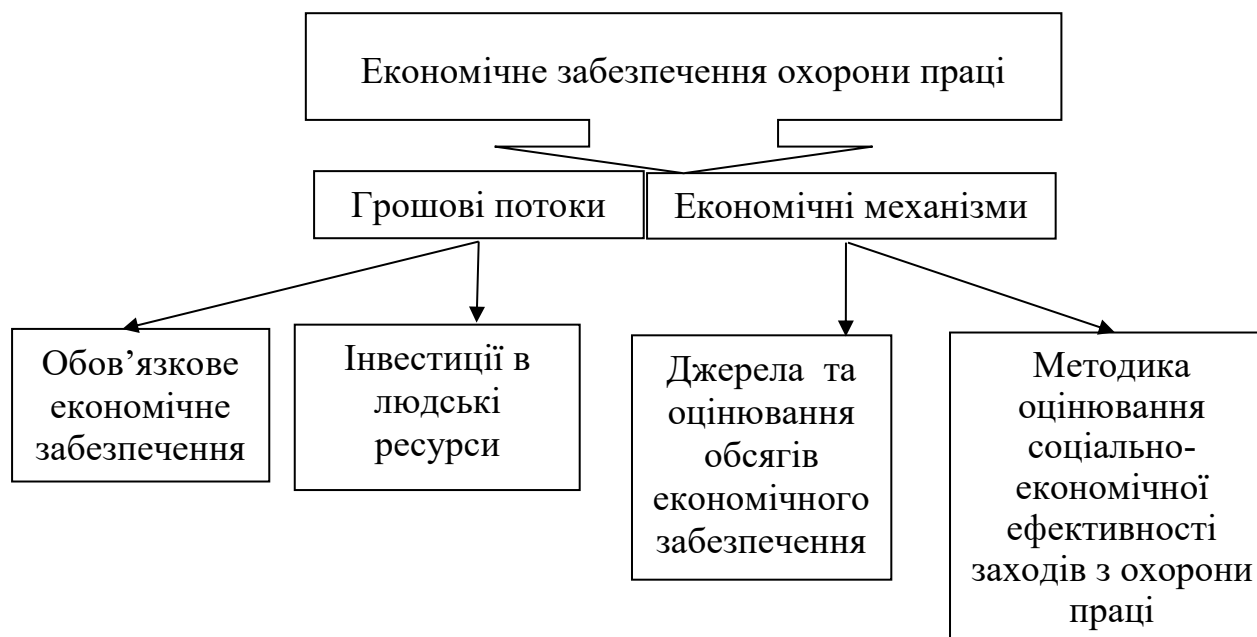

Рис. 2. Графічне відображення моделі економічного забезпечення охорони праці (згруповано авторами на підставі джерел [5, 8])

Раніше норми про підтримку прав працівників у законодавстві про захист працівників не були прописані самі по собі. Вони завжди були частиною законів про права працівників [1-3, 7].

Слід зазначити, що є певні труднощі економічного забезпечення охорони праці. По-перше, відповідальність за економічне забезпечення охорони праці покладено виключно на роботодавця. По-друге, чинна

законодавча база ускладнює застосування економічного забезпечення охорони праці в малому та середньому бізнесі. Держава встановила мінімальний поріг 0,5 % відрахувань на поліпшення умов праці та економічне забезпечення заходів з охорони праці. Цим обмежуються більшість підприємств. Проте заборони підприємствам вкладати більші кошти в охорону праці немає, хоча мало хто це робить. Ускладнює ситуацію і чинний залишковий принцип економічного забезпечення охорони праці. Це пояснюють тим, що охорону праці не вважають одним з основних показників ефективності господарської діяльності організації, що сприяє зростанню прибутку. Тому багато роботодавців розглядають це як фінансовий пріоритет, виділяючи із залишкових ресурсів [8, 10].

Ці обставини свідчать про наявність проявів трудового опортунізму роботодавців стосовно працівників за дотримання ними як вимог працевохоронного законодавства, так, загалом і в цілому, конституційного права на працю в безпечних умовах.

Сучасний стан економічного забезпечення як державної промисловості, так і малого підприємництва є незадовільним. Працівники не забезпечені засобами індивідуального захисту, використовують неякісний спеціальний одяг і взуття, на місцях не проводять медичні огляди та навчання працівників правилам охорони праці. В окремих організаціях стан виробничого обладнання та конструктивних елементів виробничих приміщень і будівель створює реальну загрозу життю і здоров'ю працівників. Слід зазначити, що інспектори Держпраці часто фіксують невідповідність економічного забезпечення охорони праці нормативу фінансування заходів з охорони праці. У таких випадках основну увагу приділяють простому дотриманню офіційних правил, а не інвестиціям у збереження людських ресурсів. Така фінансова підтримка охорони праці часто зумовлена обмеженими

фінансовими підприємств, що може перешкоджати їхній здатності інвестувати в розвиток, або відсутністю управлінської пріоритетності заходів з охорони праці.

На сьогодні актуальним є обговорення практичного застосування теоретико-методологічних основ економічного обґрунтування охорони праці зі збереженням кадрового потенціалу на підприємствах країни. Під основами тут слід розуміти сукупність теоретичних положень економічного забезпечення охорони праці, її принципів і джерел, а також сукупність методичних розробок щодо оцінювання та аналізу відповідних показників. Розглянуті показники стосуються як економіко-соціальних аспектів охорони праці, так і її економічного забезпечення в конкретних формах із кількісними значеннями. Теоретичні основи частково відображені в законодавчій базі, включаючи Закон України «Про охорону праці», Кодекс законів про працю та відповідні нормативні акти, видані Кабінетом Міністрів України. Проте самі по собі ці законодавчі положення не дають повного огляду процесів економічного забезпечення охорони праці. Методологічна база, яка використана для вивчення, оцінювання та аналізу економічної підтримки, включає конкретні методи та прийоми. Наприклад, існує методика оцінювання втрат валового внутрішнього продукту країни, показників втрат фонду робочого часу, виплат пенсій за списками № 1 і № 2. Ці методи використовують зі складанням звітів про стан умов і охорони праці на підприємствах країни. Додатково існують методики розрахунку окупності заходів з охорони праці. Найбільш поширеною з них є методика розрахунку окупності через нормативний термін 12,5 років, прийнята в Україні для заходів з охорони праці [9, 11]. Прикро, що оцінювання та аналіз прямих і непрямих витрат у сфері охорони праці відбувається досить рідко. Тепер використовують єдиний метод розрахунку витрат або збитків, пов'язаних із нещасним

випадком на виробництві. Крім того, оцінюванню впливу факторів охорони праці на продуктивність праці не завжди приділяють належну увагу.

Ще одним основним економічним показником є відповідність обсягів фінансування законодавчим нормам, оскільки багато соціально-економічних процесів залежать від економічного забезпечення заходів з охорони праці або його відсутності. Показник зменшення плинності кадрів за рахунок покращення умов та охорони праці наразі не використовують. З цією метою колектив авторів працює над розробленням методики оцінювання соціально-економічної ефективності заходів з охорони праці, спрямованої на поліпшення умов праці і відповідність їх нормативним актам з охорони праці.

Висновки. Розробляють усе більшу кількість важелів мотивації, які спонукають роботодавців цінувати людський ресурс і спрямовувати значні кошти на його

збереження, підтримуючи тим самим ініціативу досягнення прийняттого рівня професійного ризику на виробництві (наприклад програма «нульового» травматизму). Проте поки роботодавці забезпечуватимуть охорону праці за залишковим принципом, ситуація не зміниться на краще. З метою стимулювання роботодавців вкладати кошти в заходи з охорони праці необхідно запровадити в законодавчу практику теоретико-методологічні положення щодо економічного забезпечення охорони праці. Це дасть змогу підвищити їхню економічну та правову грамотність шляхом впровадження компоненту «Економічне забезпечення» до програми навчання, підготовки та перепідготовки з охорони праці. Сучасний етап розвитку країни потребує новітніх і більш гнучких економічних методів управління охороною праці на підприємстві. Ці методи будуть сприяти створенню безпечних умов праці для людини.

Список використаних джерел

1. Кодекс законів про працю України: 322-08 № 4170-IX від 01.01.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 07.04.2025).
2. Про охорону праці: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text> (дата звернення: 07.04.2025).
3. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T991105> (дата звернення: 07.04.2025).
4. Безпека функціонування транспортної інфраструктури в умовах воєнного стану / Ю. В. Буц, А. О. Каграманян, Д. С. Козодой та ін. *Збірник наук. праць Укр. держ. ун-ту залізнич. трансп.* Харків: УкрДУЗТ, 2024. Вип. 210. С. 163-179.
5. Гриценко Н. В., Козодой Д. С. Управління сучасними економічними методами охорони праці. *Збірник наук. праць*. Харків: НТУ«ХПІ», 2020. № 24(1349). С. 112-115.
6. Гриценко Н. В., Панченко Н. Г. Організація протидії негативному наслідку впливу ризиків у логістичних транспортних системах. *Збірник наук. праць Укр. держ. ун-ту залізнич. трансп.* Харків: УкрДУЗТ, 2024. Вип. 209. С. 91-101.
7. Мальчик М. В., Попко О. В., Гонтаренко Н. А. Маркетингово-логістичні процеси в економіці: теорія та практика: монографія / за ред. М. В. Мальчик. Рівне : НУВГП, 2015. 197 с.
8. Огінська А. Ю. Соціальний захист населення та фінансовий механізм його реалізації: теоретико-концептуальний зріз. *Економіка та держава*. 2018. № 4. С. 131-136.
9. Пожарова О. В. Охорона праці: навч. посіб. Одеса, 2022. 86 с. URL: <https://doi.org/10.32837/11300.18442>.

10. Роледерс В. В., Кукель Г. С. Проблеми фінансування сфери соціального захисту населення в Україні та шляхи їх подолання. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 10. С. 49–54.
 11. Следь О. О. Економічні та соціальні аспекти поліпшення умов та охорони праці в ринковій системі господарювання: навч. посіб. розділ «Економічний аналіз». 2011. Вип. 9. Ч. 2.
 12. Шишкін В. О., Бахметова Я. Ю. Перспективи використання логістичної стратегії як умова забезпечення конкурентоспроможності підприємства. *Modern Economics*. 2019. № 14(2019) С. 296-300. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V14\(2019\)-46](https://doi.org/10.31521/modecon.V14(2019)-46) (дата звернення: 07.04.2025).
-

Гриценко Наталя Валеріївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри транспортних систем та логістики, Український державний університет залізничного транспорту, м. Харків, Україна.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-2901-1411>. Тел.: +38(050)-582-44-32. E-mail: gritsenkonatal@gmail.com.

Козодой Дмитро Сергійович, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри охорони праці та навколишнього середовища, Український державний університет залізничного транспорту, м. Харків.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0450-2617>. Тел.: +38(066)-519-47-31. E-mail: dmitry_1980@ukr.net.

Hrytsenko Natalya Valeriivna, PhD (Ekon), Associate Professor, department of transport systems and logistics, Ukrainian State University of Railway Transport, Kharkiv, Ukraine. ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-2901-1411>. Tel.: +38(050)-582-44-32. E-mail: gritsenkonatal@gmail.com.

Kozodoy Dmitry Serhiyovych, PhD (Tech), Associate Professor, associate professor of the department of protection of natural environment, Ukrainian State University of Railway Transport, Kharkiv, Ukraine.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0450-2617>. Тел.: +38(066)-519-47-31. E-mail: dmitry_1980@ukr.net.

Статтю прийнято 30.06.2025 р.